Je potravinová sebestačnosť anachronizmom?

Je známou skutočnosťou, že Slovenská republika už dávnejšie stratila svoju sebestačnosť v oblasti základných agropotravinárskych komodít. Napriek tomu, že má priaznivé prírodné podmienky pre poľnohospodárstvo a pred 20 rokmi sebestačná bola, sa dnes podiel potravín slovenského pôvodu ponúkaných na pultoch obchodov odhaduje na menej ako 50%, čím je naša krajina v EÚ držiteľom jedného, nie príliš lichotivého rekordu. Tento proces prebehol pomerne „hladko“ a nebol mu kladený príliš veľký odpor.

Príklad Slovenska ukazuje, že koncept potravinovej sebestačnosti nielenže nie je v móde, ale dokonca ho mnohí politici a odborníci považujú za prekonaný. Pracovníci Európskej komisie sa k tomuto názoru otvorene hlásia pričom upresňujú, že hoci potravinová sebestačnosť bola ešte v rokoch 1990 pre viaceré krajiny prioritou, vývoj vraj ukázal, že to nebolo úplne oprávnene. Namiesto sebestačnosti sa v súčasnosti nástojí na „potravinovej bezpečnosti" pod ktorou sa rozumie schopnosť štátu systematicky poskytovať svojim obyvateľom dostatok potravín primeranej akosti a za primeranú cenu. Rozdiel je v tom, že potravinová bezpečnosť už nemusí byť zabezpečovaná iba vlastnou výrobou, ale i dovozmi. Spotrebiteľom je údajne jedno, či konzumujú dovážané alebo domáce potraviny, rozhodujúca je ich dostupnosť, pričom cena importov býva z dôvodu konkurencie na medzinárodnom trhu často nižšia ako v prípade domácich produktov. Takáto logika dáva požiadavke na potravinovú sebestačnosť charakter nežiaducej ochrany domáceho trhu, čo je v rozpore s myšlienkou spoločného trhu EÚ a s princípom voľného obehu tovaru ako takého. Na druhej strane je sebestačnosť, ak je zadefinovaná ako priorita, výzvou pre politikov seriózne sa zaoberať mimoriadne komplexnými problémami súvisiacimi najmä s prvovýrobou, možno i na úkor iných priorít. Istý prominentný slovenský politik to pred viac ako desiatimi rokmi vyjadril dnes už pamätným výrokom podľa ktorého, ak sa trochu parafrázuje „je výhodnejšie potraviny doviesť ako sa trápiť s poľnohospodárstvom". Približne v takejto atmosfére došlo postupne k posunu ťažiska pozornosti od „sebestačnosti" k „bezpečnosti".

Toto sa samozrejme udialo nielen u nás, ale i v celom svete poznačenom narastajúcou mierou globalizácie, pričom jej hlavní protagonosti (WTO, MMF, Svetová banka, OECD atď.) tento vývoj intenzívne podporovali a podporujú. Jedným z významných ideologických východísk je pre nich tzv. teória komparatívnych výhod s ktorou ešte v 19. storočí prišiel klasický ekonomický mysliteľ David Ricardo. Podľa nej je racionálne, aby sa každá krajina zaoberala aktivitami pre ktoré má najlepšie „komparatívne" predpoklady a ostatné zabezpečí medzinárodný obchod. Na základe argumentácie a tlaku zo strany nadnárodných inštitúcií a vyspelých štátov sa mnohé krajiny „tretieho sveta" nechali presvedčiť, aby prestali podporovať výrobu základných agrárnych komodít nevyhnutných pre prežitie (obilie, ryža...), ktoré sa mali dovážať z regiónov s priaznivejšími prírodnými podmienkami a aby sa orientovali na výrobu exotických agrárnach produktov (káva, kakao, exotické ovocie...), ktoré sa nedajú dopestovať na severe. Následne napríklad Afrika, ktorá bola koncom šesťdesiatych a začiatkom sedemdesiatych rokov nielen sebestačná vo výrobe základných potravín, ale dokonca čistým vývozcom (približne 1,3 milióna ton ročne medzi rokmi 1966 a 1970), dováža v súčasnosti viac ako 25% svojich potravín. Podľa FAO Senegal dováža 61% potravín, Gabon 86%, Egypt 40% (60% obilia) alebo Mexiko 51%. Drvivá väčšina týchto krajín stratila svoju potravinovú sebestačnosť v podstate umelo, iba na základe politických rozhodnutí.

Teoreticky mal mať koncept takejto medzinárodnej deľby práce priaznivý dopad pre všetkých. Výsledky uvedeného vývoja, ktorý prebiehal za posledné desaťročia to ale úplne nepotvrdzuje.

Pokiaľ ide o Slovensko, nedá sa povedať, že by potraviny boli pre jeho obyvateľov nedostupné, napriek strate potravinovej sebestačnosti. Zdá sa teda, že potravinová bezpečnosť je zabezpečená, čo určite súvisí s našim členstvom v EÚ a s tým, že máme (zatiaľ...) čo vyvážať. Iným aspektom sú ale obrovské škody, ktoré utrpel výrobný potenciál a veľké straty pracovných príležitostí. V našom prípade sa to nedá ospravedlniť ani „komparatívnymi výhodami“, pretože, ako je to už povedané na začiatku, máme výborný poľnohospodársky potenciál. Hlavnou príčinou straty sebestačnosti bola skutočnosť, že distribúcia sa dostala do rúk zahraničných firiem a, že konkurencia zo strany zahraničných dodávateľov bola často nekalá.

Dôsledky pre chudobné krajiny tretieho sveta sú ale horšie. Medzinárodné obchodné výmeny sú v rukách nadnárodných operátorov a fluktuáciám cien na svetových trhoch sú vystavené vývozy s „komparatívnou výhodou“ i dovozy základných potravín. Krajiny s veľmi úzko špecializovaným hospodárstvom sú mimoriadne labilné a ich závislosť od odberateľov je obrovská.

Z pohľadu dostupnosti potravín pre najchudobnejších sa situácia výrazne zdramatizovala, pretože likvidácia zastaraného poľnohospodárstva vplyvom dočasne lacných dovozov mala za následok stratu zdroja obživy a milióny bývalých malých roľníkov sa sťahujú do slumov veľkých miest, kde živoria v horších podmienkach ako v minulosti. Skúsenosti Mexika so Severoamerickou dohodou o voľnom obchode (NAFTA) ukazujú, že po otvorení trhu obchodu a investíciám nedokážu v takýchto krajinách pracovné miesta vzniknuté v priemysle a službách kompenzovať straty zamestnania v poľnohospodárstve. A predovšetkým, predpoklad, že trh vyrieši problém hladu sa ukázal byť iluzórny: podľa suchej logiky finančného kapitalizmu nepredstavuje hladujúci nesolventný človek „dopyt“ v ekonomickom zmysle slova a preto sa „ponuka“ nemôže orientovať smerom k nemu.

Odborníci, ktorí poznajú problém hladu vo svete v jeho hlbokých súvislostiach, vytrvalo pranierujú dnešný systém, ktorého kostrou je uplatňovanie „voľného pohybu tovaru a kapitálu“ na globálnej úrovni. Patria medzi nich bývalí generálni spravodajcovia OSN pre právo na potraviny Jean Ziegler a Olivier de Schutter, ktorý vo svojej záverečnej správe z januára 2014 zdôraznil, že na vyriešenie hladu „je nutné pomôcť chudobným krajinám, aby sa uživili samé“. Problém hladu podľa neho

nemôže byť vyriešený iba potravinovou pomocou a medzinárodným obchodom.

Zdá sa teda, že negatívne skúsenosti posledných desaťročí plne rehabilitovali toľko zatracovaný koncept „potravinovej sebestačnosti“. Je preto zarážajúce, že sa kompetentní (medzi nimi predstavitelia Európskej komisie) tvária, že je všetko v poriadku a nie je dôvod na zmenu paradigmy. Spochybňovať absolútnu prioritu voľného obchodu stále nie je politicky korektné. Kontext je pritom šokujúci: EÚ čelí bezprostrednej hrozbe miliónov potenciálnych prisťahovalcov z arabských a moslimských krajín v dôsledku politickej destabilizácie a humanitárnej katastrofe v severnej Afrike a na blízkom východe. Vie sa, že spúšťacím mechanizmom „Arabskej jari“ bol dopad náhleho nárastu cien základných potravín na svetových trhoch na chudobné obyvateľstvo krajín, ktoré stratili zdravú mieru potravinovej sebestačnosti. Napriek tomu neexistuje najmenšia politická vôľa riešiť príčinu, hovorí sa iba o potrebe zaoberať sa dôsledkami (prerozdelenie migrantov v jednotlivých krajinách).

Igor Šarmír, SPPK